

öğrenim gördü. 1933'te Beyrut Amerikan Üniversitesi Edebiyat ve İlimler Fakültesi'nde İbn Abdürabbih ve *el-İkdu'l-ferid*'i üzerine yüksek lisans yaptı ve öğretim görevlisi oldu. 1947'de Amerika'da Princeton Üniversitesi'nde edebiyat alanında ikinci yüksek lisansını tamamladı. Aynı yıl Philip Khuri Hitti'nin danışmanlığında Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzi'nin hayatı, eserleri ve *Fezâ'ilü'l-Kuds* adlı eserinin tahkikini konu alan teziyle doktorasını bitirdi. Beyrut'a dönen Cebbûr emekli oluncaya kadar Amerikan Üniversitesi'nde Arap dili ve edebiyatı dersleri verdi, hem bu üniversitede hem de Saint Joseph Üniversitesi'nde yüksek lisans ve doktora tezleri yönetti. Üniversitenin görevlendirilmesiyle Arap ülkelerinin yanı sıra birçok Avrupa ve Asya ülkesini gezdi; Arap dili ve edebiyatı ile İslâm medeniyeti alanında yapılan çalışmaları inceledi, üniversitelerde konferanslar verdi. 1970'te emekliye ayrılmasından sonra Lübnan ve Suriye'deki hristiyan okullarının mütevelli heyetlerinde görev aldı. Kitâb-ı Mukaddes'in Arapça tercümelerinin redaksiyonunda çalıştı. *el-Mevsû'atü'l-Filistîniyye*'nin yazı kurulunda bulundu. Lübnan Devleti tarafından birçok devlet ödülüne layık görüldü. 11 Mayıs 1991 tarihinde vefat etti.

Eserleri. 1. *el-Hayâtü'l-ʿArabîyye fi'l-mîʿe seneti'l-üle'lleti merret baʿde vefâti'n-Nebîyyi'l-ʿArabî* (Beyrut 1932). 2. *İbn ʿAbdirabbih ve ʿİkdüh*. Yüksek lisans çalışmasıdır (Beyrut 1933, 1979). 3. *ʿÖmer b. Ebî Rebîʿa*. Emevîler dönemi şairlerinden Ömer b. Ebû Rebîa hakkındaki eserin birinci cildinde şairin yaşadığı dönem, ikinci cildinde hayatı, üçüncü cildinde aşkları anlatılmış ve şiirleri incelenmiştir (Beyrut 1935-1971, 1981). 4. *Min Türâşine'l-edebî* (Beyrut 1976). 5. *Evrâk min riyâzi'l-edeb ve't-târîh* (Beyrut 1981). 6. *el-Mülûkû's-şu'arâ* (Beyrut 1981). 7. *Keyfe eihemü'n-naqd*. Bu çalışmasında çeşitli eserlerin edebî eleştirisini yapan yazar yine ağırlıklı olarak Ömer b. Ebû Rebîa'yı ele almaktadır (Beyrut 1937, 1983). 8. *el-Bedv ve'l-bâdiye: Şuverun fi hayâti'l-bedv fi bâdiyeti's-şâm* (Beyrut 1988). Eser, Lawrence I. Conrad tarafından *The Bedouins and the Desert: Aspects of Nomadic Life in the Arab East* adıyla İngilizce'ye çevrilmiştir (New York 1995). 9. *Min Eyyâmî'l-ʿumr*. Yazarın kendi hayatını ve hâtralarını anlattığı eseridir (Beyrut 1991).

Cebbûr, bu eserlerin yanı sıra Necmeddin el-Gazzî'nin *el-Kevâkibü's-sâ'ire bi-a'yanî'l-mî'eti'l-âşire* adlı eseriyle (I-III,

Beyrut 1945, 1959, 1979) doktora tezi olan Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzi'nin *Fezâ'ilü'l-Kuds*'ünü (Beyrut 1979) tahkik ederek yayımlamıştır. Ayrıca hocası Philip Khuri Hitti'nin *History of the Arabs* adlı eserini *Târîhu'l-ʿArab* (Beyrut 1965) ve *Capital Cities of Arab Islam*'ı *ʿAvâşümü'l-İslâmî'l-ʿArabî* (Beyrut 1986) adıyla Arapça'ya çevirmiştir. Müellifin *el-Kelime*, *el-Hilâl*, *el-Muktefa*, *el-Meşriq*, *el-Edîb*, *el-Emâlî*, *el-Ebhâş* ve *el-Mevridü's-şâfi* gibi dergilerde çok sayıda makalesi yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Cebrâil Süleyman Cebbûr, *Min Eyyâmî'l-ʿumr*, Beyrut 1411/1991, tür.yer.; Nizâr Abâza – M. Riyâz el-Mâlih, *İtmâmü'l-A'lâm*, Beyrut 1999, s. 63; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *Tetimmetü'l-A'lâm*, Beyrut 2002, I, 106-107; İbrâhim Abdüh el-Hürî, *Şümü' fi'l-bâl*, Beyrut 2003, s. 73-79; A'lâmü's-şekâfe fi Lübnân, sy. 5 (1989), s. 13-19; İlyân Salîbâ, "Cebbûr, Cebrâ'il Süleymân", *Mv.AU*, V, 114-117.

ÖMER İŞHAKOĞLU

CEBELİÂMİL

(جبل عامل)

Lübnan'da bir bölge.

Cebeliâmil (Cebelüâmîle, Cebelülcelîl, Cebelülhayl), Sûr civarına hâkim olan Bişâre adlı liderlerinden dolayı Bilâdübişâre, Bilâdübişâreteyn ve son dönemlerde Bilâdülmetâvile (Şif bölgesi) diye de anılır. Bölge, 1920'de Büyük Lübnan Devleti'nin kurulmasıyla Lübnan sınırları içine dahil edilmiş olup Lübnan'ın güneyi ile Kuzey Filistin'in küçük bir bölümünü kapsar. Coğrafi sınırları konusunda ihtilâf bulunmakla birlikte genellikle batıda Akdeniz, güneyde Filistin, doğuda Ürdün, Vâditteym, Hûle ve Bikâa beldeleriyle Lübnan dağlarının bir bölümü, kuzeyde ise eski devirlerde el-Ferâdis diye anılan Evvelî Irmağı ile çevrilmiştir. Yüzölçümü yaklaşık 3200 km²'dir ve günümüzde Lübnan Devleti topraklarının (10.400 km²) üçte birine yakın bir bölümünü teşkil eder.

Âmil (Âmile) ismi, Yemen'de Me'rib Sedi'nin yıkılmasının ardından kuzeye göç eden ve Suriye'de yerleşen Âmile b. Sebe' el-Yemâniyye kabilesine dayandırılmaktadır. Kabilenin Suriye'ye ne zaman geldiği kesin olarak bilinmiyorsa da Abbâsîler'in ilk dönemlerinden itibaren Cebeliâmil bölgesinde iskân edildikleri düşünülmektedir. O dönemlerden beri bölgede az sayıda hristiyan grupla Sayda'dan Beyrut'a doğru uzanan yerde Sünnî gruplar bulunmasına rağmen ahalinin büyük kısmı IV. (X.)

yüzyılda İmâmiyye Şiası'na intisap etmiştir. Nâsır-ı Hüsrev 437 (1045-46) yılında bölgedeki seyahatlerinde Sûr şehrinin anlatırken halkının çoğunun İmâmiyye Şiası'na mensup olduğunu söyler (*Sefernâme*, s. 22). Zaman içinde bölgenin çeşitli yerlerinde yetişen ulemâ tarafından kurulan daha çok Şiîliğin öğretildiği medreseler ve mezhep mensupları üzerinde etkili olan çok sayıda âlimin burada yetişmesi bölgeye asırlar boyu devam edecek bir şöhrat kazandırmıştır.

Cebeliâmil halkının hangi dönemden beri Hz. Ali taraftarı olduğu konusu da tartışmalıdır. Bölgenin Şiileşmesini Hz. Osman'ın hilâfet döneminde bir süre Suriye'de kalan Ebû Zer el-Gifârî'nin Ehl-i beyt'in faziletlerini anlattığı günlere kadar götürülenler vardır (Hür el-Âmilî, I, 13). Ebû Zer, Ehl-i beyt'in faziletlerini anlatmaya başlayınca durumdan haberdar olan Muâviye bunu halifeye bildirerek Ebû Zerr'in Medine'ye çağırılıp Rebeze'ye sürgün edilmesini sağladı. Bu sebeple bölgede Ebû Zerr'e nisbet edilen ve günümüze kadar gelen Meys ve Sarfend'deki iki mesjid Ebû Zerr'in bölgedeki faaliyetlerinin delili olarak gösterilmektedir.

Tarihte ve günümüzde din ilimlerinin öğretildiği Cebeliâmil'deki küçük kasaba ve yerleşim birimleri içinde Cizzîn, Aynâtâ, Meys, Cübâ, Meşgara ve Bikâa'daki Kerekünûh önemli merkezlerdir (geniş bilgi için bk. Ca'fer el-Muhâcir, s. 149-242). Âmilî nisbesiyle anılan, Şif fıkhı üzerinde derin tesirler icra eden ve daha çok İmâmiyye'nin Usûliyye ekolüne mensup olan birçok âlim buralarda yetişti. Bunlar arasında Şehid-i Evvel Şemseddin Muhammed b. Mekki, Muhakkık-ı Sâni Nüreddin Ali b. Hüseyin el-Kerekî, 1545'te İstanbul'u ziyaret eden Şehid-i Sâni Zeynüddin b. Ali Ahmed el-Cübâi ve Safevîler'in kuruluş döneminde babası bölgeden İran'a giden, diğer ulemâ ile birlikte Safevîler bünyesinde İmâmiyye Şiîliğinin yayılmasında önemli hizmetleri olan Bahâeddin el-Âmilî ve Ahbârî ekolünün önemli temsilcilerinden Muhammed b. Hasan Hür el-Âmilî zikredilmesi gereken şahsiyetlerdir.

Osmanlı idaresinde X. (XVI.) yüzyıl boyunca 100'den fazla Cebeliâmilli Şii âlimi İran'a göç ederek Safevî idaresi altında İmâmiyye Şiası'nın yayılmasına büyük katkı sağladı. XVIII ve XIX. yüzyıllarda Sûr ve çevresinde bir miktar hristiyan, Sayda civarında Sünnî ve Dürzîler'in olduğu bölgede Şif nüfusu daima ekseriyeti teşkil etti. Bu dönemde bölgede bulunan İmâmiyye mensupları Batılı âlimler ve seyyahlar tarafından da

Metâvile / Mütâvile diye anılmış, bu isim özellikle "Ehl-i beyt'e yahut Ali ve evlâtlarına muhabbet besleyenler" anlamına geldiği için mahallî olarak da benimsenmiştir (M. Takî el-Fakîh, s. 31-32). Bölgedeki sosyal yapının zirvesinde politik liderler (züamâ), eşraf ve âyân bulunmaktadır. Bunlar arasında Es'ad ailesi Osmanlılar'dan kalan iktidarın idaresini üstlendi, Tanzimat döneminde 1850 ve 1860 yıllarındaki top- rak reformlarında köylülerin ekip biçtiği yerlere hâkim oldu. Bölgedeki din âlimleri malî yönden bu zaîmlere bağlı olup siyâsî bakımdan da onları desteklemekteydi. Cebeliâmîl tarihçileri, çeşitli dönemlerde aha- linin ve ulemânın idarecilerden gördüğü, özellikle XVIII. yüzyılın sonlarında Osman- lılar'ın Akkâ merkezli Şam ve Sayda Valisi Cezzâr Ahmed Paşa'nın bölgede otonomi kurmak isteyenlere karşı uyguladığı baskı- ya dikkat çeker. Bu dönemde birçok âlimin Irak ve İran'a kaçtığı, bölgedeki medresele- rin kapandığı, XIX. yüzyılın sonlarına doğ- ru Cebeliâmîl menşeli ulemânın Necef'te yetişmeye başladığı belirtilir. Ahmed Ârif ez-Zeyn'in 1909'da kurduğu *el-İrfân* ga- zetesini, 1990 yılına kadar bölge âlimlerinin düşünce ve kabullerini aksettiren bir yayın olarak devam etti.

1920'de Fransız manda idaresi altına giren Cebeliâmîl daha çok Güney Lübnan olarak anılmaya başlandı. Cebeliâmîl ismi de bölgenin kendine özgü kültürel ve dinî özelliklerini belirtmek için kullanılmaya devam etti. Bazı aydınlar ve din adamları- nın 1936 yılına kadar Suriye ve Lübnan'ın birleşeceğini düşünmelerine karşılık Ce- belîâmîl'in dinî liderlerinin çoğu Lübnan hükümetine destek verdi. 1960'lara kadar şehirli bir orta sınıf ve etkili mahallî lider- ler bulunmadığından yol, okul, hastahane gibi tesislerden mahrum olan Cebeliâmîl ekonomik ve siyâsî zorluklara karşı karşıya kaldı. Şîî kurumlarının da varlık göster- mediği bu dönemde bölge gençliği komün- izm, Baasçılık ve Nâsırcılık gibi ideolojile- rin etkisinde kaldı. 1957'de Sûr şehrinde müctehid Abdülhüseyn Şerefeddin el- Âmilî'nin halef bırakmadan ölümü üzerine İran'dan bölgeye gönderilen Seyyid Mûsâ es-Sadr 1969'da Yüksek Şîî Konseyi'ni oluşt- urdu ve 1970'lerin ortasında Şiîler'in hak- larını savunmak için Hareketü'l-mahrûmîn ve onun silâhlı kanadı olan Emel (Efvâcû'l- mukâvemeti'l-Lübnâniyye) örgütünü kurmayı başardı. Fakat 1970'lerden sonra Cebeliâmîl'deki bölgesel gerilimler, özellikle 1978, 1982 ve daha sonraki yıllarda İsrail ordu- sunun Filistinliler'e karşı başlattığı harekât ve bölgeyi işgal etmesi buradaki binlerce

insanın Beyrut'un güneyindeki banliyölere sığınmasına yol açtı. Yaklaşık yirmi yıldan beri Cebeliâmîl, zaman içinde zayıflayan Emel'in de dahil bulunduğu Şîî Hizbullah Örgütü tarafından savunulmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Nâsır-ı Hüsrev, *Sefernâme* (trc. Abdülvehap Tarzi), İstanbul 1994, s. 22; Hür el-Âmilî, *Emelü'l-Âmil* (nşr. Ahmed el-Hüseynî), Bağdad-Necef 1385/1965, I, 13; M. Kâzım el-Mekki, *el-Hareketü'l-fikriyye ve'l-edebîyye fi Cebeli 'Âmil*, Beyrut 1402/1982; a.mlf., *Müntalaku'l-hayâti's-sekâ- fiyye fi Cebeli 'Âmil*, Beyrut 1411/1991; Muhsin el-Emîn, *Hıtafu Cebeli 'Âmil*, Beyrut 1403/1983; M. Takî el-Fakîh, *Cebeli 'Âmil fi't-târîh*, Beyrut 1406/1986; Ali İbrâhim Dervîş, *Cebeli 'Âmil*, Beyrut 1414/1993; Cihâd Bennût, *Harekâtü'n- niğâl fi Cebeli 'Âmil*, Beyrut 1993; Ca'fer el-Mu- hâcir, *Cebeli 'Âmil beyne's-şehideyn*, Dimaşk 2005; Stefan Winter, *The Shiites of Lebanon under Ottoman Rule: 1516-1788*, Cambridge 2010, s. 20-24, ayrıca bk. İndeks; P. Schwarz – [Metin Tuncel], "Sayda", *IA*, X, 261; Sabrina Mer- vin, "Âmil, Jabal", *Encyclopaedia of Islam Three*, Leiden 2009, fas. 3, s. 81-84.

 MUSTAFA ÖZ

CEKENİ

(الجكني)

el-Muhtâr b. Muhammed Saîd
b. el-Müstehî b. Eall
b. Zelmât el-Cekenî eş-Şinkitî
(ö. 1220/1805)

**Moritanyalı
nahiv, mantık, fıkıh ve kelâm âlimi,
eğitimci.**

1080 (1670) yılında Boutilimî (Bütülimî / Ebütülimî) şehrinin güneyindeki bir belde- de doğduğu tahmin edilmektedir. Babası Muhammed Saîd, Bûnâ (babamız) diye bi- lindiğinden oğlu da İbn Bûnâ yahut Vele- dü Bûnâ diye tanınmıştır. Cekenî nisbesi ilim ve edebiyatla şöhet bulan, Arapça Hassâniyye lehçesiyle konuşan ve Mâlikî mezhebinden olan Arap Berberî kökenli Tecekânt (Tajakânt) kabilesine mensubi- yetiyle ilgilidir. Cekenî uzun süre ilimden uzak bir hayat yaşadıkdan sonra kendini ilme verdi ve ilk bilgileri babasından aldı. Daha sonra yörenin ilim adamlarının ders- lerine devam etti. Bunlar arasında Habîb b. Muhammed, Habîbullah el-Cekenî, Mu- hammed Habîbullah el-Meclisî (el-İmîdîşî), Muhtâr b. Ahmed el-Cekenî sayılabilir. Hocası Muhtâr'dan çok yararlandı. Onun tavsiyesiyle Benî Deymân'dan, birçok ilim- de söz sahibi bir âlimin yanında yetiştik- ten sonra kendisinden ders almak isteyen hocasının kırk öğrencisiyle birlikte mem- leketine döndü. Ardından keskin zekâsı ve güçlü hâfızası sayesinde ilmi seviyesini yükseltti.

Daha sonra öğretime yönelen Ce- kenî'nin ders verdiği medrese meşhur oldu. Arap dili ve kelâm ilminde Moritan- ya'da önde gelen bir ilim yuvası haline geldi. Eğitimde uyguladığı özel yöntemi büyük ilgi gördüğünden medresesi de çe- şitli yerlerden gelen öğrencilerle doldu. Cekenî, döneminin Şinkit beldelerinde akılcı-dilci kelâm ekolünün öncüsü sayıldı, bid'atlara ve bid'atçılara karşı savaş açtı; zamanının çoğunu onlara cevap vermek- le geçirdi. Okutulmasını câiz görmeyen birçok âlimin aksine felsefî şüphelerden arınmış saf mantık disiplininin önemine vurgu yaptı. Derslerinde mantık ve na- hiv ilimlerine ağırlık verdi, sıkı sıkıya bağlı bulunduğu Eş'arî akidesi ve Mâlikî fıkıhı okuttu. Özellikle Kur'an ve Sünnet'in yer- terli olduğunu, diğer ilimlere gerek bulun- madığını söyleyen bazı çağdaşlarıyla sert tartışmalara girdi, mantık ve kelâm ilimle- rinin gerekliliğini savundu. Felsefî düşün- celere cevap verilmesi amacıyla öğretimi- ni farz-ı kifâyeye kabul ettiği mantık ilmiyle yaşadığı dönemde en çok uğraşan âlim oldu. Yetişmeleri için hiçbir fedakârlıktan kaçınmadığı öğrencilerinin birçoğu Mori- tanya'nın ilim hayatını etkilemiştir. Bunlar arasında Abdullah b. İbrâhim el-Alevî, Ma- hand Bâbeh b. Ubeyd ed-Deymânî, Abdul- lah b. Ahmed el-Kalâvî, Hurme b. Abdül- celîl el-Alevî, Abdullah b. Fâzıl eş-Şakravî, Muhammed b. Habîbullah el-Müceydirî el-Ya'kübi, Abdullah b. Fâzıl el-Ya'kübi ve Abdurrahman b. Muhtâr el-Müseverî sayılabilir. "Ben uzlaşma değil tartışma adamıyım" diyen Cekenî, başta bid'atçı- lıkla nitelediği öğrencisi Müceydirî olmak üzere döneminin birçok âlimiyle tartış- malar yaptı. Muhtâr el-Küntî, *Cezvetü'l- envâr ii'z-zeb 'an evliyâ'llâhi'l-ahyâr* adlı eserinde Cekenî ile olan tartışmalarında onun iddialarına cevap verir. 140 yıl kadar yaşadığı tahmin edilen Cekenî'nin ölümü için 1230 yılı ileri sürülmüşse de tercih edilen görüşe göre 1220'de (1805) vefat etmiştir.

Eserleri. Eserlerini genellikle manzum olarak kaleme alan Cekenî'nin didaktik şiirleri yanında lirik şiirleri de mev- cuttur. Medih, mersiye, fahr ve gazel gibi geleneksel temaların dışında ilmi muna- zaralarını ve seyahatlerini anlattığı şiirle- ri genellikle Kur'an'dan ve tarihî olaylar- dan ilham alan öğütler içerir. Bir divanda toplanmayan şiirleri dağınık halde çeşitli kütüphanelerde bulunmaktadır. Bunlar- dan, ölümcül bir hastalığa yakalanıp Al- lah'a münâcâtta bulunduğu ve Hz. Eyyüb sabrını kendisine örnek aldığını belirttiği